

УДК 343.985

*І. М. Вигівський
здобувач**Харківського національного університету внутрішніх справ***ТАКТИКА ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ
З ЗАХОПЛЕННЯМ ЗАРУЧНИКІВ**

Постановка проблеми. Допит потерпілого є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних з захопленням заручників, так як лише потерпілий може надати найбільш повну і достовірну інформацію про механізм вчинення кримінального правопорушення та осіб, що їх вчинили, в результаті безпосереднього «контакту» з ними. Допит потерпілого у кримінальних провадженнях даної категорії дозволяє одержати інформацію не тільки про кількість злочинців, мотиви їх дій, ознаки зовнішності, особливості поведінки, ступінь організованості групи, погодженість дій її учасників, спосіб вчинення кримінального правопорушення, а також з'ясувати роль кожного із злочинців у вчиненому та отримати додаткові докази.

Стан дослідження. В юридичній літературі такої слідчій (розшуковій) дії як допит або окремих її аспектах присвячено численні праці таких вчених, як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.В. Дулов, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько та інші. Проте, поза увагою науковців залишилися питання тактики допиту потерпілого в результаті захоплення заручників.

Виклад основних положень. Слід враховувати, що потерпілі після їх звільнення із заручників, можуть перебувати у тяжкому стані, викликаному пережитим страхом, перенесеним фізичним насильством тощо. Тому, в ході допиту бажано створювати умови для довірливого спілкування з потерпілим, уникаючи без потреби загострення ситуації, демонструвати зацікавленість в одержанні повної і достовірної інформації. При виникненні різних ускладнень, викликаних необ'єктивністю допитуваного, його бажанням приховати деякі неприємні для себе факти, необхідно виявляти наполегливість в одержанні достовірних показань, але при цьому поводитися коректно, не допускати зайвого загострення ситуації [1, с. 8].

Допит потерпілого характеризується тим, що така слідча (розшукова) дія може бути проведена як на початковому, так і на наступному етапі розслідування, в залежності хто саме являється потерпілим та з врахуванням психологічного стану потерпілого.

Наголосимо, що, відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України, потерпілим може бути як фізична, так і юридична особа. Відповідно, розглядаючи особу

потерпілого в результаті захоплення заручників, слід зауважити, що такими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Тобто, фізичні особи, яких захоплено у заручники, яким висловлено вимоги щодо звільнення заручника чи їх представники. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 58 КПК України).

Спершу проведемо дослідження процесуальної регламентації та тактики допиту потерпілого в результаті захоплення заручників – фізичної особи. Як правило такий допит може бути проведено на початковому етапі розслідування, після звільнення його як заручника. Допит потерпілого здійснюють за правилами допиту свідка з поправками, що зумовлені його процесуальним статусом. Потерпілому роз'яснюють його права й обов'язки. Давання показань – право, а не обов'язок потерпілого. Він може відмовитися від давання показань, за це відповідальності не передбачено. А от за давання заздалегідь неправдивих показань потерпілий несе кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України [2, с. 42].

Окрім цього, враховуючи той факт, що ситуація допиту потерпілого у більшості випадків 63% є конфліктною через його психологічний стан, слід використовувати можливість слідчого проведення допиту слідчим суддею під час досудового розслідування (ст. 225 КПК України). В даному випадку потерпілого можна допитати одноразово у судовому засіданні слідчим суддею і в подальшому такий доказ буде визнаним належним та достатнім в ході судового розгляду.

Допит потерпілого у кримінальних провадженнях про захоплення заручників проводиться за загальними тактичними правилами допиту та відбувається у три етапи: початковий, робочий та завершальний.

На підготовчому етапі допиту потерпілого варто визначити коло осіб, що присутні під час допиту, та вид його фіксування. Характеризуючи осіб, що повинні бути присутніми під час допиту потерпілого, перш за все слід з'ясувати необхідність присутності психолога.

Щодо необхідності залучення до проведення допиту спеціаліста-психолога існує багато думок.

Так, О.М. Васильєв і Л.М. Карнеєва ведуть мову про відсутність у законі прямої вказівки на можливість залучення спеціаліста до допиту [3, с. 64]. М.І. Порубов вважає, що присутність спеціаліста при допиті порушує обстановку довіри між слідчим і допитуваним [4, с. 104].

Прихильники іншої сторони запевняють, що співпраця при допиті психолога й слідчого дозволить отримати відомості про типові особливості сприйняття, пам'яті, мислення допитуваного, спрямувати вивчення його особи, залежно від виду вчиненого ним кримінального правопорушення, одержати рекомендації щодо встановлення з ним психологічного контакту [5, с. 80].

Ми є прихильниками другого підходу, і враховуючи психологічний стан потерпілого, що перебував у заручниках, його допит, на нашу думку, обов'язково слід проводити за участю психолога. Адже психологічний контакт у слідчій практиці – це особливі взаємовідносини слідчого з учасниками кримінального процесу, що характеризуються прагненням слідчого підтримати спілкування, щоб одержати правдиві, повні і достовірні показання, які мають значення для кримінального провадження [6, с. 24–43]. Для ефективнішого залучення знань психолога та його практичної допомоги при допиті слідчому необхідно провести попередню роботу з ним щодо порядку проведення майбутнього допиту за його участю, отримати психологічні рекомендації щодо налагодження психологічного контакту з допитуваною особою.

Окрім цього, на підготовчому етапі важливим є складання плану допиту, що може бути письмовим або усним. Письмовий план допиту складають тоді, коли передбачається складний допит, пов'язаний із з'ясуванням широкого кола обставин, з використанням значної вихідної інформації, зокрема й тактичної. У плані за участі спеціаліста-психолога формують основні запитання допитуваному.

Участь психолога під час допиту потерпілого не обмежується підготовчим його етапом, а продовжується на основному (робочому) етапі. Так, на робочому етапі допиту завданням слідчого є налаштування, підтримання і зміцнення психологічного контакту з допитуваним, а тактичним отримання правдивих та повних показань. У процесі вільної розповіді допитуваного про події, які входять в предмет допиту, слідчий може використати такі тактичні прийоми, як нагадування про що-небудь, уточнення, деталізація сказаного, попередження неправдивих показань на початку робочого етапу тощо [7, с. 45].

Коли допит здійснюється у формі запитань і відповідей, психолог ставить допитуваному запитання лише з дозволу слідчого після того, як той з'ясує все заплановане. Запитання психолога мають стосуватися деталей, щодо яких допитуваний

надавав інформацію. У процесі вільної розповіді останнього він уважно слухає його пояснення стосовно спеціальних запитань і за необхідності робить собі помітки, але сам у допит не втручається, навіть якщо допитуваний дає завідомо неправдиві показання [8, с. 54]. У необхідних випадках психолог подає знак слідчому й рекомендує йому поставити запитання по-іншому, змінити акцент на ті чи інші обставини [9, с. 82]. Слід зазначити, що основним тактичним прийомом під час допиту потерпілого є перевірка певних фактів шляхом задавання уточнювальних запитань.

Отже, спробуємо визначити типовий перелік обставин, що слід з'ясувати під час допиту потерпілого, якого захоплено у заручники:

- 1) стан матеріального забезпечення та вид діяльності;
- 2) події, що передували захопленню;
- 3) механізм захоплення у заручники:
 - місце захоплення у заручники;
 - число та характеристика нападників (зовнішні ознаки, особливості голосу, жестів тощо);
 - засоби та знаряддя, які були використані;
 - транспортні засоби, що використовувалися;
 - наявність свідків, а також слідів захоплення у заручники;
- 4) місце утримання в заручниках та кількість утримуваних у заручниках осіб;
- 5) адресати та спосіб висловлення вимог щодо звільнення;
- 6) характер вимог, що використовувалися для звільнення заручників;
- 7) відомості щодо реакції адресатів на вимоги заручників;
- 8) поведінка захоплювачів під час утримання у заручниках;
- 9) механізм проведення операції по звільненню заручників:
 - спосіб та засоби комунікації про звільнення заручників;
 - спосіб звільнення заручників;
 - число правоохоронців, що брали участь у проведенні операції по звільненню заручників;
- 10) збитки, спричинені в результаті захоплення у заручники.

При цьому, якщо потерпілим від захоплення заручників є особа, котрій висловлені вимоги щодо звільнення, то у такому випадку слід з'ясувати: 1) ким для захопленого являється та в яких відносинах перебувають; 2) коли та за яких умов дізналися про захоплення у заручники потерпілого; 3) яким чином та за яких обставин були заявлені вимоги щодо звільнення заручників; 4) предмет заявлених вимог; 5) які характерні ознаки голосу, почерку, знаків тощо були помітні у заявлених вимогах захоплювачів; 6) яким чином слід було здійснити вимоги безпосередньо чи через посередників; 7) коли та яким чином виконали вимоги;

8) як та коли повідомили правоохоронні органи щодо захоплення заручників, а також щодо заявлених вимог щодо їх звільнення; 9) що відомо про утримання чи звільнення заручників тощо.

Слід зауважити, що потерпілим від захоплення заручників, на нашу думку, також будуть державні або інші установи, підприємства чи організації, тобто юридичні особи, яким заявили вимогу вчиняти або утриматися від вчинення дій в результаті захоплення заручників. Якщо розглядати потерпілого як юридичну особу, то такий допит може бути проведений на початковому етапі розслідування. В ході допиту представника потерпілого необхідно з'ясувати такі обставини: 1) загальні обставини та дані щодо потерпілої сторони (якщо це юридична особа, то назва повна і коротка, організаційно-правова форма, форма власності, інформація про фінансовий стан, дані про засновників, керівників, структура юридичної особи, юридична і фактична адреса місцезнаходження, вид діяльності тощо); 2) на якій посаді працює представник потерпілого і який період, що входить до його обов'язки, хто і на підставі чого уповноважив його представляти інтереси потерпілої юридичної особи тощо; 3) кого, за яких обставин було захоплено у заручники; 4) хто виявив відсутність особи, котру захопили у заручники; 5) які обставини передували захопленню особи у заручники та кому саме про це відомо; 6) хто та яким чином заявив вимогу щодо звільнення заручника; 7) кому було заявлено вимогу щодо звільнення заручника; 8) які вимоги висунуті та які кроки зроблені щодо заявлених вимог; 9) чи наявні відомості щодо місця утримання заручника; 10) чи підозрює потерпілий чи його представник конкретну особу, якщо так, то кого саме і чим обґрунтовує такі підозри; 11) хто та до якого саме правоохоронного органу звертався з приводу захоплення заручників; 12) які подальші дії потерпілої сторони та правоохоронців; 13) які дії вчинялися щодо звільнення заручників; 14) які збитки було спричинено в результаті вчинення кримінального правопорушення.

Це не є вичерпний перелік обставин, які необхідно з'ясувати у потерпілого. Він є типовим, а слідчий, зважаючи на умови слідчої ситуації, повинен встановити й інші обставини, які мають значення для кримінального провадження.

На завершальному етапі допиту відбувається фіксація допиту у протоколі слідчої (розшукової) дії та за допомогою технічних засобів фіксації, якими найчастіше є відеокамера. Також проводиться ознайомлення потерпілого з матеріалами відеозйомки допиту.

Під час узагальнення слідчо-судової практики у кримінальних провадженнях про захоплення заручників було встановлено, що 26,2% потерпілих були особи віком до 18 років, тобто дітьми.

Так, у разі якщо потерпілим є дитина, до участі в допиті разом із нею залучається її законний представник, педагог, психолог, а за необхідності – лікар. Після проведення допиту потерпілого, у випадках, якщо потерпілим є неповнолітній, на нашу думку, слід призначити судово-психіатричну експертизу для з'ясування психічного стану потерпілого та можливості усвідомлення потерпілим вчиненого відносно нього кримінального правопорушення, а також визначення можливості правдивості показань чи схильності до фантазування та підвищеної навіюваності.

Висновки. Таким чином, допит є формою обміну інформацією в процесі спілкування, що проводиться за встановленою законом процедурою. Враховуючи наявну у криміналістичній літературі класифікацію ми побудували дослідження тактики допиту потерпілого від захоплення заручників у три етапи (початковому, основному та заключному). Встановлено, що потерпілим від захоплення заручників можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, сформульовано типовий перелік обставин, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого. У випадку, коли потерпілим в результаті захоплення заручників є дитина, наголошено на необхідності призначити судово-психіатричну експертизу для з'ясування психічного стану потерпілого та можливості усвідомлення потерпілим вчиненого відносно нього кримінального правопорушення, а також визначення можливості правдивості показань чи схильності до фантазування та підвищеної навіюваності.

Література

1. Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: НАВСУ, 2011. 19 с.
2. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підруч. К.: Алерта, 2014. 440 с.
3. Васильев А.Н., Карнеева Л.М. Тактика допроса / А.Н. Васильев, Л.М. Карнеева. М.: Юрид. лит., 1970. 208 с.
4. Порубов Н.И. Допрос в советском уголовном процессе / Н.И. Порубов. Минск: Вишэйш. шк., 1973. 176 с.
5. Саморока В.К., Бородкина Т.О. Возможности использования специальных знаний в области психологии для проверки достоверности показаний лица в ходе допроса. *Уголов. право*. Вып. 3, 2006. С. 79–82.
6. Андреев И.С. Курс криминалистики. Мн.: Высшая школа, 2000. 335 с.
7. Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса на предварительном следствии и суде. СПб.: Питер, 2001. 160 с.
8. Циркаль В.В. Некоторые особенности тактики допроса с участием специалиста. *Криминалистика и судебная экспертиза*: респ. междувед. науч.-метод. сб. Вып. 22. Киев: Вища школа, 1981. С. 51–54.
9. Саморока В.К., Бородкина Т.О. Возможности использования специальных знаний в области психологии для проверки достоверности показаний лица в ходе допроса. *Уголов. право*. Вып. 3, 2006. С. 79–82.

Анотація

Вигівський І. М. Тактика допиту при розслідуванні кримінальних проваджень пов'язаних з захопленням заручників. – Стаття.

Наукову статтю присвячено висвітленню питання тактики допиту потерпілого під час досудового розслідування кримінального провадження пов'язаного з захопленням заручників. Встановлено недостатній аналіз у науковій літературі питання тактики допиту потерпілого в результаті захоплення заручників. Розглянуто, що допит потерпілого характеризується тим, що така слідча (розшукова) дія може бути проведена як на початковому, так і на наступному етапі розслідування, в залежності хто саме являється потерпілим. Наголошено на необхідності врахування психологічного стану потерпілого під час допиту. Враховуючи те, що ситуація допиту потерпілого у більшості випадків є конфліктною через його психологічний стан, встановлена можливість використання допиту слідчим суддею під час досудового розслідування, передбаченого ст. 225 КПК України. Наголошено на необхідності участі у допиті потерпілого психолога. Проведено класифікацію допиту потерпілого, в залежності від особи потерпілого, яким може бути як фізична, так і юридична особа. Сформульовано типовий перелік обставин, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого. У випадках, коли потерпілим в результаті захоплення заручників є дитина, вказано на необхідність призначення судово-психіатричної експертизи, для з'ясування психічного стану та можливості усвідомлення потерпілим вчиненого відносно нього кримінального правопорушення, а також визначення можливості правдивості показань чи схильності до фантазування та підвищеної навіюваності.

Ключові слова: захоплення заручників; розслідування; кримінальне провадження; допит; потерпілий.

Аннотация

Выговский И. М. Тактика допроса при расследовании уголовных производств связанных с захватом заложников. – Статья.

Научную статью посвящена освещению вопрос тактики допроса потерпевшего во время досудебного расследования уголовного производства связанного с захватом заложников. Установлено недостаточный анализ в научной литературе вопрос тактики допроса потерпевшего в результате захвата заложников. Рассмотрены, что допрос потерпевшего характеризуется тем, что такая следственная (сыскная) действие может быть проведена как на начальном, так и на последующем этапе расследования, в зависимости кто именно является потерпевшим. Отмечена необходимость учета психологического состояния пострадавшего во время допроса. Учитывая, что ситуация допроса потерпевшего в большинстве случаев конфликт-

ной за его психологическое состояние, установлена возможность использования допроса следственным судьей во время досудебного расследования, предусмотренного ст. 225 УПК Украины. Отмечена необходимость участия в допросе потерпевшего психолога. Проведена классификация допроса потерпевшего, в зависимости от личности потерпевшего, которым может быть как физическое, так и юридическое лицо. Сформулировано типовой перечень обстоятельств, подлежащих установлению в ходе допроса потерпевшего. В случаях, когда пострадавшим в результате захвата заложников ребенок, указано на необходимость назначения судебно-психиатрической экспертизы, для выяснения психического состояния и возможности осознания потерпевшим совершенного в отношении него уголовного преступления, а также определение возможности правдивости показаний или склонности к фантазированию и повышенной внушаемости.

Ключевые слова: захват заложников; расследования; уголовное производство; допрос; пострадавший.

Summary

Vyhivskiy I. M. Tactics of interrogation in the investigation of criminal proceedings related to hostage-taking. – Article.

The scientific article is devoted to the issue of tactics of interrogation of the victim during the pre-trial investigation of criminal proceedings on hostage-taking. Insufficient coverage in the literature of the tactics of interrogation of the victim as a result of hostage-taking has been established. It has been established that the interrogation of a victim is characterized by the fact that such an investigative (search) action can be carried out both at the initial and subsequent stages of the investigation, depending on who the victim is and the psychological state of the victim. Given that the situation of interrogation of the victim in most cases is conflicting, due to his psychological condition, the possibility of using the interrogation by the investigating judge during the pre-trial investigation under Art. 225 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The need to participate in the interrogation of the victim psychologist was emphasized. The interrogation of the victim is classified depending on the person of the victim, which can be both an individual and a legal entity. A typical list of circumstances to be established during the interrogation of the victim is formulated. In cases where the victim of hostage-taking is a child, it is necessary to appoint a forensic psychiatric examination to determine the mental state and the possibility of awareness of the victim committed a criminal offense against him, as well as to determine the veracity of testimony or propensity to fantasize and increased suggestion.

Key words: hostage-taking; investigation; criminal proceedings; interrogation; victim.